

Siposné Nándori Eszter

Szegénységi körkép Magyarországon

A szegénység, amióta felméréseket végeznek és információk vannak róla, létező és jelentős probléma hazánkban. A legfrissebb kutatások szerint a szegénység nem magasabb, mint a környező országokban, viszont bizonyos társadalmi és demográfiai jellemzők hajlamosítanak az elszegényedésre. A kutatásomban azt vizsgálom, hogy melyek azok az indikátorok, amelyek ma a jövedelemszintet és ezáltal a jövedelmi szegénységet leginkább befolyásolják.

Kulcsszavak: szegénység, kirekesztettség, munkanélküliség, iskolai végzettség

JEL-kód: I32

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2019.6>

Szegénység és kirekesztettség

A szegények körét többféleképpen definiálja a szakirodalom. A legáltalánosabban használt megfogalmazás szerint szegénynek azt tekintjük, aki nem rendelkezik a minimálisan szükséges forintösszeggel, tehát a jövedelme nem ér el egy bizonyos szintet (Bokor, 1987). A szegénység mérésére (a jövedelmi szegénység mellett) az ún. többdimenziós megközelítéssel is lehetséges. Ebben az értelemben beszélhetünk kirekesztettségről vagy deprivációról, amivel azokat a szegénységben élőket írhatjuk le, akik több szempontból is hátrányos helyzetben vannak, vagyis halmozottan hátrányos helyzetűek. A halmozott szegénység és a kirekesztettség nem teljesen azonos fogalmak. A halmozott szegénység esetén elsősorban a végeredményen van a hangsúly (vagyis bizonyos javaktól és szolgáltatásoktól való megfosztottságon), kirekesztettség esetén viszont inkább a szegénység kialakulásához vezető folyamat a lényeges (Havasi, 2002). A komplexebb szemléletmódot alkalmazva a depriváció sokkal nagyobb arányúnak bizonyul, mint ha a szegénységet pusztán az alacsony jövedelem alapján határoznánk meg (Bokor, 1987). A társadalmi kirekesztettség komplex elemzésére számtalan társadalmi indikátor használható. (Bukodi, 2001)

- Az Európai Unióban a társadalmi kirekesztettség mérhetősége érdekében a Social Protection Committee 2001-ben kidolgozta az országok közötti összehasonlítást lehetővé tevő társadalmi jelzőszámok rendszerét. Az elsődleges indikátorok a szegénység legfontosabb területeit írják le, így tartalmazzák az anyagi nélkülözésre, a nem megfelelő iskolázottságra, a termelő tevékenység hiányára és az elégtelen egészségi állapotra vonatkozó indikátorokat. (Lelkes (2003) A másodlagos indikátorok fő funkciója az elsődleges indikátorok alátámasztása, illetve többletinformációk nyújtása a kirekesztettségről.
- A svéd „erőforrás-alapú” megközelítés szerint a társadalmi kirekesztettség négy dimenzió mentén vizsgálható. Ezek a következők: demográfiai szempontok; társadalmi osztály (foglalkozás, ágazatok közötti megoszlás); társadalmilag veszélyeztetett csoportok (pályakezdők, tartósan munkanélküliek, alulképzettek); regionális megoszlás. (Bukodi 2001)
- Az életminőség megközelítés a jólétnek nem csupán az objektív mérőszámaira koncentrálnál, hanem a szubjektív tényezőket is figyelembe veszi. Ebben az értelemben a depriváció azt jelenti, hogy az egyén objektív és szubjektív jóléte sem megfelelő. (Bukodi 2001)
- Az Európai Unió statisztikai hivatala, az Eurostat a jövedelmi és életkörülmények alakulását az anyagi depriváció különböző dimenziói segítségével vizsgálja, melyek az alábbiak: pénzügyi nehézségek, tartós javaktól való megfosztottság, lakhatási nehézségek, környezeti depriváltság. Súlyos anyagi nélkülözésről akkor beszélnek, ha az alábbi kilenc állítás közül legalább négy illik az egyénre:

- nem tudja a számláit időben kifizetni,
- nem tud rendszeresen fűteni,
- nem tudja a váratlan kiadásait fedezni,
- nem tud rendszeresen húst enni,
- nem engedhet meg magának évente egy hetes üdülést,
- nincs televíziója,
- nincs mosógépe,
- nincs autója,
- nincs telefonja. (Eurostat 2017)

A szegénységben élők társadalmi-demográfiai jellemzőinek alakulása

Magyarországon a szegénységről a legkorábbi adatok a két világháború közötti évekből származnak, viszont azok még nem voltak túlságosan pontosak. Az 1930-as években a szociográfusok Magyarországot a „hárommillió koldus” országának nevezték (Andorka 2006), ami több mint 30%-os szegénységi rátát jelent, hiszen az ország lakossága akkortájt 8-9 millió körül mozgott (Dövényi – Kocsis – Tóth 2011).

A szocializmus időszakában már pontosabbakká és rendszeresebbé váltak az anyagi helyzetre vonatkozó adatgyűjtések. Bár szegénység hivatalosan nem létezett, a jövedelemegyenlőtlenségekre vonatkozó információk már akkor is nyilvánosak voltak. A szocializmus időszakában a szegénység nagyságában nem, viszont összetételében jelentős változások történtek (*1. táblázat*). Az urbanizációnak köszönhető népségvándorlás azzal is járt, hogy a szegénység területi koncentrációja a falvakból a városokba került át és a szegénységgel leginkább érintett társadalmi csoportok ezzel párhuzamosan az 1980-as évek végére már nem a mezőgazdaságban dolgozó fizikai munkások voltak, hanem a nagyvárosok gyáraiban dolgozó betanított munkások. A szegénység korösszetételében is változás történt: a nyugdíjasok helyzete javult és így az időszak végére elérték az átlagos szintet, míg a gyermekek körében megnőtt a szegénységben élők aránya. (Andorka 2006)

A rendszerváltás a szegények számát jelentősen megnövelte. Ez egyrészt a munkanélküliség megjelenésének és ugrásszerű emelkedésének, másrészt a felgyorsult inflációnak köszönhető. A szegénység mellett a jövedelemegyenlőtlenségek is nőttek: a felső decilis jövedelmi részesedésének növekedése mellett az alsó decilis és a középosztály lecsúszott. (Andorka 2006)

Az 1990-es évek végén és a 2000-es évek elején stagnált, illetve kis mértékben csökkent a szegénység mértéke. (Branyiczki – Gábos 2018) Gábos és Szivós (2002) a szegénység objektív meghatározó tényezőit keresve három időszakra vonatkozóan végzett kutatásokat: az 1990-es évek elejére, az évtized közepére és 2001-re. A szegénységet meghatározó tényezők között az alábbi indikátorok hatását vizsgálták: háztartásfő életkora; háztartásfő iskolai végzettsége; háztartásfő munkanélkülisége, inaktivitása; háztartásfő etnikai származása; lakóhely típusa; háztartáslélekszám. Kutatásuk eredményeképpen megállapították, hogy a szegénységi kockázat mértékét az alábbi tényezők határozzák meg:

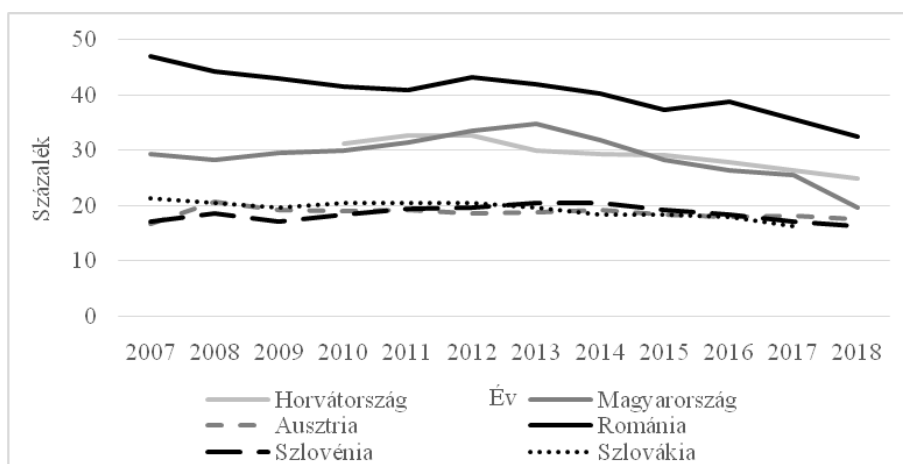
- munkaerő-piaci státusz,
- az iskolázottság,
- a területi jellemzők és a
- demográfiai faktorok szerepelnek.

1.táblázat: A szegények jellemzői a szocializmus elején és végén

	1960-as évek eleje	1980-as évek vége
Területi koncentráció	falvak	városok
Foglalkozási csoportok	mezőgazdasági, fizikai	szakképzetlen munkások
Leginkább érintett korcsoport	nyugdíjasok	gyerekek
Nyugdíjasok helyzete	szegényebbek, mint az aktívak	átlagos

Forrás: saját szerkesztés Andorka (2006) alapján

A világgazdasági válság Magyarországon más országokhoz képest korábban jelentkezett, és 2007 és 2012 között nemcsak a jövedelmi szegénységet, de a jövedelemegyenlőtlenségeket és a súlyos anyagi depriváció mértékét is megnövelte. 2013-tól kezdődően azonban mind a jövedelmi szegénység, mind a súlyos anyagi depriváció mértéke jelentősen csökkenni kezdett. (Branyiczki – Gábos 2018)

1.ábra: A szegénységi kockázatnak kitett lakosság aránya Európa néhány országában, 2007-2018

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok alapján

A szegénységi kockázatnak kitett lakosság arányát tekintve (1. ábra) Magyarországon nemzetközi mércével mérve nem túlságosan magas a szegénység, hanem inkább a középmezőnyben foglal helyet. Az utóbbi években a szegénységi ráta folyamatos csökkenését tapasztalhatjuk¹⁷. Branyiczki és Gábos (2018) kutatásában azt vizsgálta, hogy a válság idején (vagyis 2009 és 2012 között) a szegénnyé válók között a magasabb szegénységi kockázatú csoportba tartozók magasabb arányban voltak-e jelen. Következtetésük, hogy

- az alacsony iskolai végzettségűek,
- a munkanélküliek és az inaktívak,

¹⁷ A 2013. évi csúcs nem a szegénység növekedésének, hanem a KSH szegénységre vonatkozó adatgyűjtésében bekövetkező módszertani változásnak köszönhető, amely 2014-ben kezdődött a korábban alkalmazott módszertant ért szakmai, tartalmi és módszertani kritikák miatt (Németh 2015).

- a két- és többgyermekesek, valamint
- a ritkán és közepesen sűrűn lakott települések lakói

nagyobb arányban szegényedtek el a vizsgált időszak elején és kisebb arányban tudtak kilépni a szegénységből a válságot követően.

Módszertan

A fentebb bemutatott kutatások eredményei alapján arra keresem a választ, hogy Magyarországon a jövedelmi szegénységben élők milyen főbb társadalmi és demográfiai jellemzőkkel írhatók le a mai Magyarországon. Hipotézisem, hogy az alacsony jövedelmű területeken a lakosságot az átlagosnál

- alacsonyabb iskolai végzettség;
- nagyobb arányú munkanélküliség és tartós munkanélküliség;
- nagyobb elvándorlás;
- alacsonyabb mértékű természetes szaporodás vagy nagyobb mértékű természetes fogyás;
- a cigány népesség nagyobb aránya;
- alacsonyabb átlagos komfortfokozatú lakások;
- több gyermeket nevelő családok magasabb aránya;
- nagyobb arányú idős népesség jellemzi.

A szegénység társadalmi és demográfiai meghatározóinak vizsgálatához a 2016-os mikrocenzus megyei szintű adatait használom. A vizsgálatba bevont változók a következők. Az eredményváltató az egy adófizetőre jutó belföldi jövedelem, amit a NAV adatbázisában szereplő összes belföldi jövedelemből és az adófizetők számából határozom meg. A magyarázó változók a következők:

- Elvégzett átlagos osztályszám: a 8 évfolyamnál alacsonyabb iskolai végzettségüekről feltételezem, hogy átlagosan 4 évet végeztek el az általános iskolából, az általános iskolai végzettségüeknél 8 elvégzett osztállyal, a középfokú iskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel rendelkezők esetén 11 osztállyal, az érettségizettek esetén 12 osztállyal, az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők esetén pedig 16 elvégzett osztállyal számolva a népességszámmal súlyozott számtani átlagként határozom meg.
- Ezer lakosra jutó vándorlási különbözet: A KSH területi adatai alapján határozom meg a vándorlási különbözet és a lakosságszám alapján.
- Ezer lakosra jutó természetes szaporodás illetve fogyás: A KSH területi adatai alapján határozom meg a természetes szaporodás illetve fogyás és a lakosságszám alapján.
- Tartósan (legalább 1 éve) munkanélküliek aránya (%): A legalább egy éve munkanélküliek aránya az összes munkanélkülihez viszonyítva.
- Munkanélküliségi ráta (%): A KSH területi adatbázisából származó adatok.
- Cigány (roma) népesség aránya (%): A KSH területi adatbázisából származó adatok.
- Átlagos komfortfokozat: Az összkomfortos lakásokat 4-es súllyal jelölve, a komfortos lakásokat 3-assal, a félkomfortos lakásokat 2-essel és a komfort nélküli, szükség- és egyéb lakásokat 1-essel súlyozva számtani átlagot számolok a KSH adatai alapján.
- Három illetve több gyermeket nevelő nők aránya az összes 15 éves és idősebb nő között (%): A három vagy több élve született gyermekkel rendelkező nők aránya az összes 15 éves és idősebb nő között.
- 65 éves és idősebb népesség aránya: A 65 éven felüliek aránya a teljes népesség körében.

A regressziószámítást backward módszerrel végzem, ami alkalmas arra, hogy az eredményváltóval (tehát az egy főre jutó jövedelemmel) szignifikáns kapcsolatban álló magyarázó változók körét meghatározzam.

Eredmények

A regresszió elemzés alapján megállapítható, hogy csupán két magyarázó változó hatása bizonyult szignifikánsnak (2. táblázat). Magasabb átlagos iskolai végzettség magasabb átlagjövedelmet jelent. Egy évvel magasabb átlagos iskolai végzettség az éves átlagos jövedelmet átlagosan 464.782 forinttal növeli meg a regressziós összefüggés szerint. A munkanélküliségi ráta hatása fordított: annak emelkedése csökkenti az átlagjövedelmet. A munkanélküliségi ráta 1 százalékos emelkedése az átlagos egy főre jutó jövedelmet 31.129 forinttal csökkenti átlagosan a regressziófüggvény szerint.

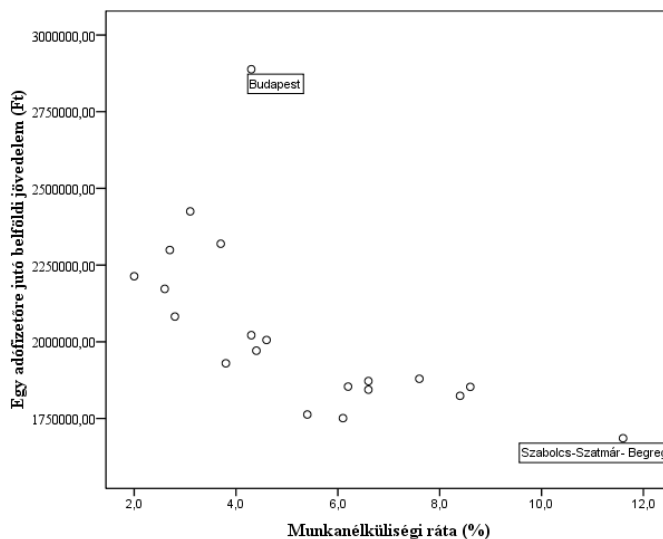
2.táblázat: A regressziószámítás eredménye

Indikátor	Együttható	t (szig.)	VIF
Elvégzett átlagos osztályszám	464.782,624	6,375 (0,00)	1,299
Munkanélküliségi ráta (%)	-31.128,993	-2,263 (0,037)	1,299

Forrás: saját számolás

Az iskolai végzettségnek a jövedelemszínvonalra gyakorolt jelentős hatását a KSH is kimutatta. A háztartási költségvetési és életkörülmények adatfelvétele alapján az alapfokú végzettségű megkérdezett háztartásában az átlagos jövedelem kétharmada, az érettségivel rendelkező megkérdezett háztartásában az átlag körüli jövedelem, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkező megkérdezett háztartásában az átlagjövedelemnek több mint 130%-a volt az egy főre jutó nettó jövedelem. Az említett felmérés a munkaerőpiaci helyzet és a szegénység közötti kapcsolat fontosságára is felhívja a figyelmet, hiszen megállapítja, hogy a munkanélkülieknek csaknem 70%-át érintette a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázata, míg a foglalkoztatottnak csupán a 12,9%-át. (KSH 2017)

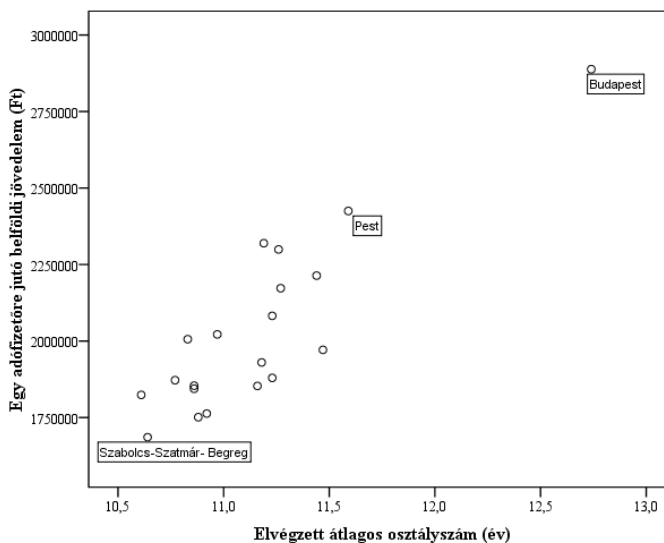
A munkanélküliségi ráta és az egy adófizetőre jutó belföldi jövedelem megyénkénti alakulásának vizsgálata alapján (2. ábra) megállapítható, hogy Budapest kiemelkedően kedvező helyzetben van, hiszen ott kiugróan magas (évi 2.888.000 forint) átlagjövedelem-szint alacsony (4,3%-os) munkanélküliségi rátával párosul. A másik kiugró érték Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét jellemzi az ország legalacsonyabb (évi 1.685.000 forintos) átlagjövedelmével és a legmagasabb munkanélküliségi rátájával (11,6%).

2.ábra: A munkanélküliségi ráta és az egy adófizetőre jutó belföldi jövedelem kapcsolata Magyarország megyéiben, 2016

Forrás: saját szerkesztés a KSH és a NAV adatai alapján

Az iskolai végzettség és az átlagjövedelem közötti kapcsolat megyénkénti alakulását vizsgálva (3. ábra) jól látszik a két változó közötti egyenes arányosság. Kiugró értéke ez esetben is Budapestnek van, ahol nemcsak az átlagjövedelem, de az átlagos iskolai végzettség is kiemelkedően magas (12,7 átlagosan elvégzett osztály). Pest megye szintén kedvező helyzetű, hiszen magas (2.424.000 forintos) átlagjövedelem és magas (11,6 osztályos) átlagos iskolai végzettség jellemzi. A legnehezebb helyzetben ez esetben is Szabolcs-Szatmár-Bereg megye található a legalacsonyabb átlagjövedelemmel és 10,6 átlagosan elvégzett osztállyal).

3.ábra: Az átlagos iskolai végzettség és az egy adófizetőre jutó belföldi jövedelem kapcsolata Magyarország megyéiben, 2016

Forrás: saját szerkesztés a KSH és a NAV adatai alapján

Összegzés

Magyarországon a rendszerváltás óta a szegénység nőtt, de a környező országok között hazánk inkább a középmezőnyben foglal helyet. Bizonyos társadalmi és demográfiai jellemzők évtizedek óta hajlamosítanak az elszegényedésre.

A 2016. évi mikrocenzus megyei adatai alapján az átlagjövedelmet szignifikánsan befolyásoló változókat kerestem. Érdekes módon a demográfiai tényezők (mint a kor, a családnagyság, a természetes szaporodás / fogyás, a vándorlás vagy a roma népesség aránya) és a lakáshelyzet (a lakások átlagos komfortfokozata) nem befolyásolják szignifikánsan az átlagjövedelem alakulását. Az átlagos iskolai végzettség azonban szignifikáns hatást fejt ki: annak emelkedése az átlagjövedelem emelkedésével jár. Fordított, de szintén szignifikáns hatást gyakorol az átlagjövedelemre a munkanélküliségi ráta: emelkedésével ugyanis az átlagjövedelem szignifikánsan csökken.

A kutatás a jövőben finomítható azzal, hogy megyei adatok helyett járási vagy településros adatokkal számolok, ami lehetővé tenné a megyéken belüli társadalmi, demográfiai és gazdasági eltérések átlagjövedelemre és szegénysége hatásának vizsgálatát is.

Irodalomjegyzék

- ANDORKA R. (2006): Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest
- BOKOR Á. (1987): Szegénység a mai Magyarországon. Magvető Kiadó, Budapest
- BRANYICZKI R. – GÁBOS A. (2018): A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon. Társadalmi Riport 2018. 125–143.
- BUKODI E. (2001): Társadalmi jelzőszámok – elméletek és megközelítések. Szociológiai Szemle, 11(2) 35-57.
- DÖVÉNYI Z. – KOCSIS K. – TÓTH J. (2011): Népesedési jellemzők. In: Kocsis Károly – Schweitzer Ferenc (szerk.): Magyarország térképekben. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
- EUROSTAT (2017) EU statistics on income and living conditions (EU-SILC) methodology - material deprivation by dimension.
[http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_\(EUSILC\)_methodology_-_material_deprivation_by_dimension](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/EU_statistics_on_income_and_living_conditions_(EUSILC)_methodology_-_material_deprivation_by_dimension),
letöltés ideje: 2017.02.20.
- GÁBOS A. – SZIVÓS P. (2002): A jövedelmi szegénység alakulása, a gyermekes családok helyzete. In: Társadalmi Riport 2002. Budapest: TÁRKI. 42–59.
- HAVASI É. (2002): Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon. Szociológiai Szemle, 12 (4) 51–71.
- KSH (2017): A háztartások életszínvonala, 2017. Budapest
- LELKES O. (2003): „Kinn is vagyok, benn is vagyok...” A társadalmi kirekesztettség mérése az Európai Unióban és Magyarországon. Szociológiai Szemle, 13(4) 88–106.
- NÉMETH ZS. (szerk) (2015): A létminimum-számítás megújítása. Műhelytanulmányok 9. Budapest. Központi Statisztikai Hivatal
- SZIVÓS P. (2005): Laekeni indikátorok. „Metod” Műhely, Budapest